ERDÉLYI MÚZEUM

XIX. kötet. *1902.* *VII. füzet.*

A székelyek történelmi intézményeiről.*

(Első közlemény.)

I.

A régi Erdélyt alkotó három „nemzet“ között diplomatikus sorrendben második volt a „székely nemzet.“

A székely nemzet külön egyediség volt, ha tán nem is eredetét, de főképpen ősi alkotmányát, történeti fejlődését, köz- és magánjogát s honvédelmi intézményeit illetőleg. Ezt vallják régibb és újabb történetíróink, ezt bizonyítják a történelmi hiteles adatok. Ebben a székelyek történetének kutatói között nincs lényeges eltérés; a vita több mint száz év óta főként a székelyek eredetének kérdése körül forog, a mi véglegesen máig sincs eldöntve.

A végletek úgy állanak egymással szemben, hogy a hagyományokat követők szerint a székelyek Attila Erdély bérczei között visszamaradt hunjainak ivadékai; a hagyomány történeti hűségét el nem ismerők szerint pedig szent László vagy utódai által a keleti határszélre telepített határőrök.

A két véglet között több régibb és újabb elmélet keletkezett a székelyek eredete felől. Van a ki az *avarok*, olyan is, ki az *eszegel-bolgárok*, más a *besenyők*, ismét mások a magyarokhoz csatlakozott *kabarok* ivadékainak tartják a székelyeket s van, a ki a hun birodalomhoz tartozott magyarok s mások, kik az Etelközből egyenesen átjött magyarok ivadékait látják bennök.

Végleges itéletet még nem mondhatunk az eredet kérdésében; nem is tartoznék ide annak fejtegetése; de egyet mintegy a végletek középútján megállapíthatunk, hogy a székelyek történelmi és jogi intézményei régibbek, mint az 900 éves magyar királyság alkotmánya, köz- és magánjoga s némi tekintetben a vezérek korabeli törzs- és nemzetségi rendszert tükrözik vissza.[1]

* Felolvasás a székely congressuson Tusnádon 1902. aug. 28-án.

[1] Szabó Károly: „A régi székelység“ előszavában.

Ezen az alapon tömörül a székelység s ezen épül fel társadalmi, jogi és hadi szervezete s lesz belőle a magyar nemzetnek egy külön sarjadéka: a székely nemzet.

Annyi bizonyos, hogy a székelység, ha eredetére nézve nem is volt külön nemzet (mert a mondai alapon hagyományossá vált hun eredet nem bizonyítható): azzá vált intézményei, független sajátságos önkormányzata, köz- és magánjogi rendszere és honvédelmi szervezete alapján. Azt mondhatnók, hogy a székelység jogilag, társadalmilag, történelmileg és politikailag egységessé vált s így nemzetté fejlődött intézmény volt. Nem az eredet kérdése a székely történelem lényege, hanem a székelység történeti hivatásának miként való betöltése. Ez lehet a székelység jogos büszkesége, ez az utódoknak megbecsülendő erkölcsi öröksége.

A székelyek valódi története ott kezdődik, a hol a hiteles történelmi adatok kezdenek megszólalni. A Székely Oklevéltárnak eddig megjelent hét kötete 1211-től 1750-ig m. e. 2000 oklevelet tartalmaz, a mely megvilágítja a székelyek sok százados valódi történetét s reflex fényt vet a régebbi multra is.

Az első ilyen fénysugár a székelység ősi társadalmi és jogi szervezetére, a végleges letelepedés előtti törzsszerkezetre vetődik.

A nemzetségi és törzsszerkezet, melyet a királyság megalkotása a magyarság közt megszüntetett, a székelyek között még a XVI. század folyamán is fennállott s a hivatalok viselése ezek szerint váltakozott.

Verbőczi Tripartituma (Pars III. tit. 4.) szerint: a *székelyek kiváltképpen való nemessek* . . . és ezeknek mindenestől fogva külön törvények és szokások vagyon, hadi dolgokban bölcsek, kik örökségeket és tisztet nemzetségre és nemzetségeknek ágazatjára osztnak köztek.“ [1] Névleg is ismerjük azokat a nemeket és ágakat, melyek a XVI. században a Székelyföldön még nyilvántartattak. Hat nem és 24 ág váltakozott egymás után évenként a székely főtisztségek, a hadnagyság és bíróság viselésében.

A nemzetségi szervezet ily soká fenmaradásából jogosan következtethetjük, hogy a székelyek letelepedése Erdélyben abban az időben történt, midőn a törzsszerkezet még fennállott.

[1] Az 1611. debreczeni kiadás magyar fordítása szerint 456. l.

A betelepedés nem egyszerre történt, első (mint később is „*anyaszék*“) Udvarhely lehetett. A megszállott területet eleinte közösen birták a „nemzetségi földközösség“ alapján, úgy hogy nemzetségek és ágak szerint osztották fel magok közt a földet, illetőleg legelőket. Miután a földmivelésre tértek át s falvakat alkottak, a nemzetségi földközösség helyébe a falvak szerinti földközösség lépett, a mi fenmaradt egészen a XIX. századig. E szerint a falunak (nem mint jogi személynek, hanem a lakosok összességének) közös földbirtoka volt, melyet évenként, vagy nagyobb időközökben felosztottak a falu lakosai között mívelés czéljából. A felosztás sorshúzással történt, mit régi magyar kifejezéssel „nyilvonás“ vagy „nyilvetés“-nek mondván, a kisorsolt földet is *nyilföldnek*, „nyilas“-nak „falu nyilá-nak nevezték.[1]

Ilyen közösen birt nyilföldekről, forgó nyilakról, földosztásokról a XVI. sz. elejétől (1514.) a XVIII. sz. végéig (1796.) vannak adataink a Székelyföldön.

A marosvásárhelyi országgyűlés 1554-ben azt határozta, hogy „minden ember, ki falu nyilát bírja, (egy) forintot adjon“ rendkivűli adó fejében.

1570. táján írják egy perıratban: „Az falu kételen tartozott nyilat adni kinek-kinek az ő conditiója szerint. Egy közlófőnek is két annit kellett az falu földében adni, mint egy parasztnak, az főembernek annál is többet[2]“ Marosszéken még 1795-ben is „a közhelyek fel szoktak osztatni... oly formában, hogy jobbágyos nemes embernek adnak 4 nyilat, a szabad székelynek 2 nyilat, a darabontnak és jobbágynak 1 nyilat. A nyilakat esztendeig vagy több esztendeig birják, de örökséggé nem válik. Csík-Gyergyó Kászonszékben „a nemesi rend 2 részt, a lófő és darabonti egy részt, a parasztok pedig félrészt kaptak.“ Ugyanúgy Aranyosszékben.[3]

Nemcsak a falvaknak, hanem a székeknek is volt közös birtokuk. Ilyen volt Aranyosszékben Bogát puszta, mely hosszában fél, szélességben negyed mérföldnyire terült el, s melyek jóminőségű

[1] A sorshúzás úgy történt, hogy a földeket apró papirszeletkékre irták s úgy húztak azok közül. Ilyen „*nyil*“aim vannak 1614-ből, 1671-ből.

[2] Székely Oklevéltár. II. 283. l.

[3] Tagányi Károly: A földközösségről. M. Gazdaságtört. Szemle I. 216. l.

szántóföldét és rétjét a körűlötte fekvő nyolcz székely falu használta, mint „közönséges szabad“ földet az első foglalás ősi jogán még 1828-ban is. Ilyen közös szék birtok volt a marosszéki „Székhavas;“ a gyergyai u. n. „Közrez“ stb.

A közös birtokon kivül jókorán magán birtokok is keletkeztek a Székelyföldön. „Mind szegénynek, mind gazdagnak szabad volt irtani, az községnek is,“ írják 1570-ben.[1] Az ilyen irtványok magán birtokká váltak. A primoroknak és lófőknek állítólag „a nyilföldeket örökbe adták“ a XVI. században, míg a községnek (a köz székelyeknek) csak haszon élvezetbe.[2] A magán birtok, úgy látszik, már a XVI. században nagyobb részét tette a művelhető terűletnek s minthogy ez a főrendek és lófők tulajdonába volt s a közszékelynek nem igen volt magán birtoka: a XVI. században már nagy volt a vagyon különbség és aránytalanság a három székely rend között. A harmadik rend, mely a nyilföldekre volt utalva, elszaporodván, szegénységre jutott s lassanként szabadságát is elvesztette. Némelyek, hogy a közterhek viselésétől, főkép a hadfölkelés kötelezettségétől szabadúljanak, önként jobbágyságra kötelezték magukat, a primorok magán birtokára telepedvén, mint „földön lakók.“ A nagy tömeg a gazdasági és politikai elnyomatás ellen előbb törvényes uton, a székely önkormányzat jogkörében kisérlette meg a reformálást; majd fegyveres kézzel, forradalmak által probált sorsán javítani; de gyökeres orvoslást nem ért el.

E társadalmi, gazdasági és politikai átalakúlás a XVI. sz. folyamán ment végbe s az 1562. év (a székely fölkelés, leveretés és új rendszabályozás ideje) forduló pont a székelység történetében.[3]

Lássuk mik voltak addig a híres székely szabadság fő alkatelemei s minő változást szenvedett akkor a székelység jogköre.

II.

Személyes szabadság.

A székelyek személyes szabadsága azon alapúlt, hogy mindannyian *kiváltságos nemesek* voltak, a magyar nemesség jogait élvez-

[1] Sz. Okltr. II. 283. l.

[2] Sz. Okltr. II. 283. l.

[3] Ld. Connert János jeles doctorátusi értekezését: A székelyek intézményei 1562-ig.

ték, sőt még azon felül is voltak különös jogaik és kiváltságaik. A nemesi szabadsággal járt a *jogegyenlőség*. Valamiként a magyar nemesség minden rendű és rangú tagjára nézve sarktétel volt, hogy — Verbőczi szerint — „nemességekre és jószágokra való képest egyenlő szabadságok és méltóságok vagyon és az urak közül is egyiknek sincsen nagyobb szabadsága, mint akármely nemes embernek és ez okon ugyanazon egy törvénynyel és azon szokással élnek“[1]: úgy a székely nemesi szabadság is egyenlő volt jogilag, mondhatnók elvi szempontból. A nemességi szabadság egyenlősége mellett azonban a székelység között is megvolt az osztálykülönbség, miként a magyar nemesség is különbözött „méltóságokra és tisztekre való képest.“

A székelység közt birtokarányukhoz képest három rend keletkezett s alakúlt ki már a XIV. században: az *elsők* vagy *főemberek*, főnépek (primor), a *lófők*, lúfejek (primipilus) és *gyalogok*, darabontok (pedites, pixidarius) rendje. Főember az volt, a ki nemcsak maga személyesen szolgált a hadban, hanem birtokarányban „ki 3 lóval, ki négygyel, ki öttel“[2]; a lófő lovon, a gyalog gyalogosan szolgált. A főnép és lófő jóformán minden hadakozásban részt vett, mint a nemesség, a gyalogok fejenként ritkán mentek hadba, csak az ország szüksége szerint „vagy ötöde, vagy harmada.“[3]

A három rend nem volt zárt testűlet, egyikből a másikba lehetett emelkedni, vagy alászállani, a vagyon emelkedésével vagy apadásával.

Mind a három rend tagjai általánosságban nemesek voltak. I. Ferdinánd király erdélyi biztosai jelentése szerint: a székelyek mind nemesek és adómentesek.[4] Oláh Miklós szerint „mindnyájan nemeseknek kivánják magokat tartani, . . . közöttük a legkissebbnek ugyanazon szabadsága van, mint a legnagyobbnak.“[5] Verancsics szerint: az évi adózástól tökéletesen mentesek és szabadok.[6]

[1] Verbőczi Decretum juris Consvetudinarii debreczeni 1611. kiadás 34. l.
[2] Székely Okltr. II. 163.
[3] Székely Oklevéltár II. k. 283. l.
[4] Székely Okltr. II. 100.
[5] Oláh: Hungaria et Attila 195. l.
[6] Verancsics művei I. k. 144. l.

Tulajdonképen ugyan *nemes*-nek csak a főrendűeket nevezték[1]; de a többiek is nemesi jogokkal éltek s a két alsóbb rend sem engedett nemességéből. Udvarhelyszék közönsége „úgymint armalista, donatarius, primipilus és darabont egyenlő nemességű székelyek" 1763-ban protestálnak a szék előtt a „libertinus, ingnobilis és más efféle nemes székelekhez illetlen titulusok" ellen, „melyekkel illetlenűl ruháztatnak, ... a mérges mirigygyel járó halálnál keservesebb neveket nem szenvedhetvén." Magokat a főnemeseknél (primoroknál) „alább való, de nemességben egyenlő gradusban levő"-nek nevezik, minthogy nemesi szabadságuk egy fundamentumon épűlt·" [2]

A székely szabadság valóban eredetileg egy és ugyanaz volt mind a három rendre nézve, csak a hadkötelezettség módjában és a tisztségek viselésének jogában volt különbség főember, lófő és közszékely között. Személyes szabadsága eredetileg a harmadik rendbelinek is ugyanaz volt, mint a két első osztálybelinek. És ezt a székely nemesi szabadságot nemcsak otthon élvezték, hanem az is, ki a Székelyföldről elköltözött. Nagy Lajos király 1346-ban a Szabolcs vármegyébe telepedett Sényői Pálnak kétségbe vont székely szabadságát itélettel biztosítja. Az 1555-iki székely jogszabályban is olvassuk, hogy „Székelyföldéről ha ki akart menni, szabad volt mindenkor. Valamely székely szolgálni akart menni (t. i. hadseregben), bár más országban is, szabad volt szolgálni menni." [3]

Ez a székely szabadság és jogegyenlőség azonban az idők folyamán változást szenvedett. A birtokviszonyok különbözősége társadalmi különbséget idézett elő s az ezzel járó hadi szolgálat különbözősége átalakító hatással volt a jogviszonyra is. A székbeli hivatalok viselésének joga már korán a két első rend hatalmába került. A két legfőbb hivatal, a mely jövedelemmel járt, bizonyos lófősé-

[1] Simon székely ispán a XIV. sz. végén „*nobilibus* viris senioribus ac toti communitati Siculorum" czimezi levelét. Sz. Okltr. IV. 9. Ferdinánd biztosai szerint: Siculi in communi omnes sunt Nobiles, ... sed distributi in tres ordines, quorum precipui sunt, vocantur *Nobiles*." Sz. Okltr. II. 100. — Az 1555-iki „municipalis consvetudo Siculorum" szerint: Székelyföldön a nemesek között való jegyruha 24 frt., a lófő székelyek között való jegyruhuha 12 frt, a darabont székelyek között való jegyruha 6 frt., a paraszt székelyek között való jegyruha 3 frt." Sz. Okltr. II. 125.

[2] Jakab E. és Szádeczky L.: Udvarhelyvármegye története 505. l.

[3] Székely Okltr. II. 124.

gekhez (birtokhoz) volt kötve, melyek adás-vevés tárgyát is képezték. A harmadik rend a hívatalviselésből kiszorúlt és sokféle jogtalanságot szenvedett már a XV. században. Hunyadi János kormányzósága alatt már szükséges volt a régi székely jogokat átvizsgálni és oklevéllel biztosítani. Mátyás alatt a főemberek és közszékelyek éles viszályban állanak egymással. A főbbek ugyanis Kézdi, Orbai és Sepsi székben sokféle módon elnyomták a közszékelyeket és kiforgatták régi jogaikból. Ezek e miatt fellázadtak elnyomóik ellen és panaszszal fordúltak a királyhoz, a ki megkönyörűlvén rajtok s elnyomatásukon, intézkedik a régi jogok visszaállításáról. E végett az erdélyi vajda s egyszersmind székely ispán, mint a király által kiküldött bíró, gyűlést tart Zabolán s a három szék régi törvényeit és jogait megvizsgálván, azokat megújítja, írásba foglalja.

A zabolai gyűlésen a közszékelyek szabadságukat biztosítani igyekeznek a főemberek elnyomása ellen. Végeztetett, hogy a köznép ne legyen alávetve a főbbeknek s szolgaságra ne kényszeríttessenek, hanem szabadon költözködhessenek bárhová s állhassanak bármely főember védelme alá. A köznép az előkelőknek szántani, kaszálni, aratni nem köteles. Elhatározták, hogy a mint Kézdi széken van, úgy Sepsi és Orbai széken is tizenkét esküdt választassék, fele a főnépek közűl, fele a közszékelyek közűl a bíráskodásra. Az esküdtszéktől Udvarhelyszékre, onnan a székely ispánhoz, végűl a királyhoz lehessen felebbezni. Ha valamelyik esküdt e végzések ellen működnék, s valakinek jogát tudatosan elrejtené, vagy meghamisítaná, megbizonyíttatván, a rendek egyező határozata szerint megérdemli, hogy megnyuzassék és bőre szalmával kitömessék. Hitelező adósát a székekben a bírák előtt perelje és zálogolja, ne önhatalmúlag. A székbíró három lovasnál többel ne szállásolhasson el közöttük, és csak egy helyettest tarthasson, ne többet. Ha valaki a községet az előbbbi szolgaságba hajtani akarná, az esküdtek adják tudtára a székely ispánnak s ez az olyanokat fő és jószágvesztéssel büntesse kegyelem nélkűl. Végűl, ha valaki a székely község ellen viszszavonást, viszályt, egyenetlenséget szítana : fő és jószágvesztéssel sujtassék és hűtlenségben marasztaltassék el s minden jogát elveszítse. A főbbeknek a viszály idején (tempore prenarratae gverrae) a köznéptől elvett javai három nap alatt adassanak vissza, szétdúlt

vagy felégetett házaik szent János napjáig épittessenek fel a köznép által, hűtlenség terhe alatt.[1]

E nevezetes oklevélből kitűnik, hogy a főnépek annyira elnyomták a közszékelyeket, hogy ezek önvédelemből erőszakra vetemedtek, raboltak, égettek s lerombolták a primorok házait. A királynak kellett intézkedni s az ő rendeletére a vajda mint székely ispán lép közbe s erdélyi nemesekkel, az összes székely székekből összehívott főemberekkel s a forrongó három szék főnépeivel és közszékelyeivel tartott gyűlésen tart vizsgálatot, revideálja a székely jogszokásokat s tesz igazságot és alkot törvényczikkeket a főnépek és község számára.

Ezek az artikulusok azonban nagyobbrészt csak papíroson maradtak s a harmadik rend sorsa mindinkább sulyosbodott.

II. Ulászló gyenge kormánya alatt az elnyomatás s a székelység sanyargatása általánossá vált.

Báthori István erdélyi vajda és székely ispán valóságos zsarnoka volt a székelyeknek. Ez a féktelen olygarcha, a ki Mátyás halála után olyan királyt akart, kinek üstökét a markában tartsa, Ulászlót semmiben sem véve, embertelen kegyetlenséggel zsarolta Erdélyt s főkép a székelyeket. Nyiltan hirdette, hogy ő örökös vajda Erdélyben s annak, a ki ellene a királyhoz akar folyamodni, két feje legyen, hogy ha az egyiket elveszti, elővehesse a másikat. Különösen a jogaira és önkormányzatára féltékeny székelység ellen dühöngött, főembereiket kínoztatta, ölette, számkivetette; házaikat lerombolatta, a népet elnyomta, zsarolta, Udvarhely vára építésénél közmunkára kényszerítette.

A székelyek végre fellázadtak a kegyetlen zsarnok ellen. A hét szék közönsége a királyhoz intézett folyamodványában elősorolja a vajda tűrhetetlen zsarnokságát, egyebek közt, hogy „közénk mint ellenségre erős sereggel jött és közűlünk sok ártatlant megöletett, megvakíttatott, másoknak házait romboltatta le, nejeiket, lányaikat kifosztatta, minden vagyonukat, javaikat elvitette . . . A mit soha sem hallottunk, közöttünk kastélyt épittetett, hogy abból bennünket elnyomhasson és rabolhasson . . . Soha ilyen elnyomatást nem szenvedtünk . . . Mikor közöttünk volt, azt mondogatá, hogy jobb volna,

[1] Sz. Okltr. II. 82—86. l.

ha a Székelyföldön büdös dögök hevernének, mint hogy székelyek lakjanak, mert felségednek semmi hasznot, sem szolgálatot nem teszünk“ . . . Kérik azért, hogy a király tekintse meg nagy elnyomatásukat és tegye le a vajdát, mert ha ott marad, inkább kibujdosnak az országból, mintsem tovább tűrjék zsarnokságát.[1]

A székelyek midőn ezt a király elé terjesztik, egyszermind fegyverre keltek a vajda ellen. (1492. decz.) A király a székelyek kérését teljesítette: 1493 elején Báthoritól a vajdaságot elvette és másra ruházta.[2] II. Ulászló azzal is megmutatta később a székelyek iránt jóindulatát, hogy 1499-ben a háromrendű székelyek részéről bemutatott régi szabadalmaikat és jogszokásaikat tartalmazó ezikkelyeket megerősíti és kiváltságlevél alakjában kiadja.[3] Ez főkép önkormányzatukat biztosítja s megállapítja hadkötelezettségük módozatait, az adómentességet, s az u. n. ökörsütést stb.

III.

Adómentesség; ökörsütés.

A székely nemesi szabadság legféltettebb joga volt az adómentesség.

A székelyek adómentesek volt egész a XVI. század derekáig. Adófizetéssel épúgy nem tartoztak, mint a magyar nemesek. A pénzbeli adózás helyett azonban egy különös adónemet honosított meg közöttük a jogszokás, a mit *ökörsütés* néven ismerünk. Természetben való önkéntes adózás volt ez, a mi az idők folyamán rendessé vált. Ez abból állott, hogy a király koronázása, házassága és trónörökös születése alkalmából minden telek után egy-egy ökröt adtak a királynak, a mit, minthogy az ily ökrökre bélyeget sütöttek (a szék kezdőbetűjét,) ökörsütésnek neveztek.

Erről az első adat a XIII. század derekáról szól.[4] Viszont a székelyek adómentességét már egy 1301-iki kiváltságlevél emlegeti.[5] Mátyás király 1473-ban mondja, hogy „a mi hű székelyeink örök

[1] Székely Okltr. I. 272.
[2] Sz. Okltr. III. 124.
[3] Sz Okltr. III. 138.
[4] 1256-ból és 1263-ból. Sz. Okltr. I. 13—14.
[5] Sz. O. I. 30—31.

időktől fogva semmiféle pénzfizetéssel nem tartoznak, hanem csak önkéntes és készséges ajándékkal a király házasságának és fiaik születésének örömünnepére.[1] Bonfini azt mondja, hogy a székelyek a szabadságot annyira szeretik, hogy készebbek lennének halált szenvedni, mint adót fizetni. Csak kéréssel és a király kegyével bírattak arra, hogy Mátyás királynak némelykor házanként egy-egy ökröt adjanak."[2]

Mátyás király idejében tehát még ez az adó is önkéntes (spontanea) és készséges adomány (prompta oblatio) volt.

II. Ulászló 1499-iki kiváltságlevele is hangsulyozza, hogy „a székelyek minden adófizetéstől mentesek, mint igaz nemesek", csupán egy-egy ököradással tartoznak minden telek után a király koronázásakor, első házasságakor és első fia születésekor.[3]

Ulászló kiváltságlevele azt is megmondja, hogy az ökörsütés helyére felhajtott ökrökből a székely felét magának kiválasztotta s a másik feléből választott egyet a király embere.

Ezt sem szívesen fizették a székelyek. A XVI. század elején midőn Tomori Pál mint fogarasi várnagy Ulászló rendeletére az ökörsütésre 500 lovassal Marosszékre ment, a székelyek ellentállottak s Tomori seregét megverték.[4]

Még a XVI. sz. derekán is megvolt az ökörsütésnek önkéntes jellege, a mennyiben azt a székely nemzetgyűlésen kérni kellett és az határozott felette és a behajtás módja felett.[5] A behajtás úgy történt, hogy minden közszékely felhajtotta minden ökrét (eskü alatt) a végrehajtók elibe s a kinek pl. négy volt, kettőt előbb kiválasztott magának s a másik kettőből a király embere választott egyet. A kinek két ökre volt, azokat összecsapták más hasonló két ökrös gazdáéval s ezek közösen választottak ki kettőt s a király embere a más kettőből választott egyet. E szerint minden negyedik ökör lett a királyé.[6]

[1] Sz. Okltr. I. 220. l.

[2] Bonfini hist. 1774. kiadás. 108. l.

[3] Sz. Okltr. III. 140—141.

[4] Oláh: Hungaria et Attila 196. l.

[5] „De modo exigendi cuncluditur cum ipsis in congregatione eorum generali, in qua signatura boum petitur et decernitur". I. Ferdinánd biztosai jelentése. Sz. Okltr. II. 100.

[6] Ugyanott 101.

Ökörsütéssel, úgy látszik, csak a közszékelyek tartoztak. II. Ulászló privilegiuma szerint „a székely község minden egyes telek után fizetett egy ökröt".[1] Ferdinánd biztosai határozottabban jelölik meg, hogy „a székelyek harmadik rendje" tartozik az ökörsütéssel.[2] Az első két rend, a főemberek és lófők tehát nem tartoztak ökörsütéssel.

A közszékelyek is iparkodtak kivonni magokat az adófizetés ezen neme alól az által, hogy a főnépek és lófők „földönlakó"-ivá tették magokat. „Az a rosz szokás s az ökörsütésre igen káros visszaélés honosodott meg köztük — írják Ferdinánd biztosai 1552-ben — hogy a székely nemesek és lófők a közszékelyek közül sokakat, kik ökörsütéssel tartoznának, kivonják ez adó alól, azzal az ürügygyel, hogy az ő földükön laknak, tehát az ő jobbágyaik."[3] Így az ököradó a XVI. században a régebbinek egy harmadára szállott alá. Ferdinánd biztosai szerint: „mondják, hogy hajdan egy-egy ökörsütésnél 36—40,000 ökröt hajtottak fel, most alig 12,000-et fognak tudni felhajtani, mert a tehetősebb székelyek a szegényebbeket jobbágyaikká tették s az adó alól kivonták. Ezeket *földön lakó székelyek*nek nevezik, a mi merő visszaélés s az urak hatalmának növelésére s a királyi jövedelem csökkentésére van kitalálva".[4] Ebből kitűnik, hogy a székely jobbágyok az u. n. „földönlakók" nem fizették az ököradót; de az is, hogy a közszékelyek közül sokan, hogy a közterhek viselésétől menekűljenek, földesúri hatalom és védelem alá adták magokat. A szegénység sokakat a szabadság önkéntes feláldozására késztetett.

I. Ferdinánd 1554-ben megerősítette a székelyek régi szabadságait és adómentességét, kikötvén azonban a szokásos ökörsütést. Ez 1555-ben végre is hajtatott s az egész Székelyföldön a király számára 3805 ökröt juttatott s néhány százat a szék kapitányai, bírái s a király emberei számára.[5]

Ez volt az utólsó ökörsütés a Székelyföldön.

[1] Sz. O. III. 141.
[2] Sz. O. II. 100.
[3] Sz. O. II. 101.
[4] Sz. O. II. 98.
[5] Sz. Okltr. III. 309.

Az ökörадót lassanként a pénzbeli adó váltotta fel. Erdély különválása az anyaországtól, fejedelemséggé alakulása s a török adó nagy terheket rovott a kis országra, a miért a székelyeket is adó alá vonni igyekeztek az országgyűléseken. A székelyek vonakodtak, de végre is engedniök kellett. Fráter György, Izabella alatt Erdély kormányzója „különféle fogásokkal és mesterkedésekkel arra kényszerítette őket, hogy részint a török adó rovására, részint a királynénak adandó pénzsegélyre bizonyos összeget fizessenek, miből régi szabadságuknak és nemességöknek igen nagy sérelme történt".[1] Az 1545-iki tordai országgyűlés adót vetett a székelyekre is, mert „mindnyájuké a haza, tehát terheit is egyenlően hordozza mind a három nemzet".[2] De a székelyek egy része felkelt a rovók ellen s a végzést végrehajtani nem engedte.[3] Az 1554-iki m.-vásárhelyi országgyülés végzése szerint minden székely, a ki a falu nyilföldjében részes volt, vagy hat forintot érő lábas barma volt, egy forintot fizetett. Régi lófő, ki nem Lajos király halála óta lett azzá, nem fizetett adót, úgy az igazi földönlakó sem.[4] Az adót tehát csak a szabad közszékely fizette.

De ez még csak rendkivüli adó volt. János Zsigmond már állandó adófizetést kivánt a székelyektől. Az 1558-iki tordai országgyűlés kimondotta, hogy a székelyek és szászok egyenlő terhet viseljenek a nemesekkel (t. i. magyarokkal), de a főemberek, lófők és ezek zsellérei (a földönlakók), a kik nem szabad székely földet mívelnek, adómentesek.[5] A székelyek adója 12,000 frtra rovatott, melyből egy-egy közszékelyre 1 frt 50 pénz jutott, holott a magyarok egy-egy porta után csak 1 frtot fizettek. Ennek az volt az oka, hogy a főemberek nem igazi földönlakóikat is mentesítették. A közszékelyek a sulyos teher miatt panaszt emeltek a fejedelemnél, a ki nyomozást és lustrálást rendelt el s biztosokat küldött az egyes székekbe, hogy számlálják össze a falvakban a portákat s írják össze a közszékelyeket, földönlakókat és szolgákat. Ez ellen a szé-

[1] Ferdinánd privilegiumában 1555. Sz. O II. 112. Szabó Károly fordítása szerint: A régi székelység. 191. l.

[2] Erd. O.-gy. Eml. I. 217.

[3] Ugyanott 226. és Sz. O. II. 74.

[4] Sz. Okltr. II. 108.

[5] Erd. O.-gy. Eml. II. 91.

kely urak felfolyamodtak a fejedelemhez, a ki azonban nem engedett, s kijelentette, hogy a lustrálásra ők adtak okot, de biztosítja a régi főembereket és lófőket, hogy ők jövőre sem fognak adó alá vettetni, s hadakozásra tartatnak fenn.[1]

A székely köznép rendes adófizetés alá vettetésével nemességének legfőbb kiváltságát vesztette el. A székely szabadságszeretet nem nyugodott ebbe belé s 1562 tavaszán fegyverre keltek elnyomóik: a főemberek és a fejedelem ellen; de a lázadás leveretett s rajtok is beteljesedett a vae victis (jaj a legyőzötteknek!) A székelyek felkelése után Segesvárt 1562 jun. 20. tartott országgyűlés aztán új rendet teremtett, a mely a székelyek közjogát egészen átalakította.

János Zsigmond ez országgyűlésre meghívta a székely főnépeket és lófejeket fejenként, a község közül pedig minden székből tizenhatot, hogy megértvén a támadás okát, a közbékét jövőre biztosítsák. A fejedelem a székek részéről beadott folyamodványokból megértette, hogy „a sok nyomoruságok, kételenségek és erőszak, kiket a főnépek az községen míveltenek, az támadásnak okot adtanak". Jövőre tehát végezték, hogy megszűnjék a székelyek ama kiváltsága, hogy jószágaikat még felségsértés esetén sem veszthették el: ezentúl ők is, mint a nemesség, hűtlenség esetén fő- és jószágvesztéssel is büntettessenek. A főnépek és lófők szabadon éljenek, mint a nemesek, de földönlakóik a községgel együtt adózzanak.

A két első rend tehát elvesztette jobbágysága adómentességét.

A harmadik rend pedig elvesztette szabadságát s a fejedelem jobbágyaivá lettek. „*A székely község* — úgy mond a törvény — *a mi szabad birodalmunk alatt légyen*, kiket sem az főnépek, sem senki bántani ne merjék, sem semmi szolgálatra ne kényszeritsék."[2] Ez annyit jelentett, hogy a közszékelyek a fejedelem jobbágyaivá váltak s földjük koronajószággá, kiterjesztvén azokra a jus regiumot.

A székely köznépet a fejedelem 1566-ban tömegesen jobbágyúl adományozni kezdette ama székely főembereinek, a kik a felkelés elnyomásában segédkeztek.[3] Így a közszékelyek nagy része

[1] Sz. O. II. 151.
[2] Sz. O. II. 162—163. l.
[3] Sz. O. II. 208.

székely jobbágygyá lett. Kivételt képezett Aranyos-szék, melynek közszékelyei a hat más székely szék felkelése alkalmával a királylyal tartott s ezért régi szabadságaik élvezetében hagyattak.[1] Az el nem adományozott közszékelyek egy részét a fejedelem kiválogatta puskás gyalogokúl („vörös drabant") a hadseregbe.

A székely szabadság elvesztése nem hagyta nyugodni a székelyeket 30—40 évig. Minden kedvezőnek mulatkozó alkalommal megkisérlik visszavívni elvesztett szabadságukat. Ez a remény vonzza őket Báthory István ellen a lázadó Békes Gáspár seregébe, mely a szentpáli csatában vereséggel végződik (1575.); ez lelkesíti őket később Báthory István lengyel király muszka hadjárataiban (1579—81); a szabadság visszaállításának ígérete viszi őket tömegesen Báthory Zsigmond zászlai alá 1595-ben s lelkesíti Oláhországban a törökök ellen vívott diadalokra. A remény mindannyiszor csalódássá vált s az elkeseredés a század végén véres bosszúban tört ki. A szolgaság jármát meggyülölt székely köznép engedett a ravasz oláh vajda „vitéz" Mihály felhívásának (1599), tömegesen kelt fel és segítette győzelemre a kalandort s a menekülő fejedelmet, Báthory Andrást, székelyek verték agyon a csík-szent-domokosi hegyekben.

Az erdélyi rendek végre belátták a méltatlanságot, a mi 1562-ben a székelyekkel történt és az 1601-iki kolozsvári országgyűlésen visszaállítják az 1562 előtti állapotokat: a székely szabadságot. Báthory Zsigmond ennek alapján kiváltságleveleket osztogat a székely székeknek s a népet kiemeli a pór és nem nemes állapotból, melybe — úgy mond — az idők jogtalansága miatt jutottak, dicséri a havaseli (1595.) hadjáratban tanúsított vitézségüket, melylyel megmutatták, hogy „még megvan fegyvereikben az ős hunn erő és diesőség", felszabadítja az adófizetés alól s igazi szabadosai sorába iktatja, megerősíti őket régi szabadságaikban, jogot adván arra is, hogy a nemesek közűl élükre kapitányt válaszszanak, de kiköti, hogy aztán jól felfegyverkezve jelenjenek meg minden hadjáratban. Végűl békére és egyetértésre inti őket a nemesekkel, kiknek adják meg a kellő tiszteletet s viszont ezek is velök testvéries szeretettel bánjanak.[2]

[1] Sz. O. II. 232. l.

[2] Sz. O. IV. 152. Csíknak, V. 168. Maros széknek.

1602-ben Básta cs. tábornok a Székelyföld lakosságát felesketteti a császár-király hűségére. Felesküdtek 9439-en, melyből volt „nemes ember“ 162, lófő 2172, drabant 630, szabad székely 5637, jobbágy 838.[1]

Nagyon jellemzetes számok, mert mutatják a rendek számarányát, főember (a kiket most már egyedűl neveznek nemesnek) 2%, lófő 23%, drabant (gyalog puskás, veres drabant) 7%, szabad székely 60%, jobbágy 8%. A székelység egy negyede tartozott tehát a két első rendhez s közel háromnegyede a községhez. A székelységnek tehát több mint fele vettetett szolgaságra 1562-ben s szabadúlt fel ismét 1601-ben s így lett belőle „szabados,“ t. i. szabad székely.

A szabadsághoz azonban, hogy azzal élni tudjunk, anyagi jóllét is kivántatik. Ezt a sovány Székelyföld akkor sem bőven nyujtotta. A hadviselés terhei pedig sulyosak voltak s így a szabad székelyek egy része visszavágyódott a földönlakó jobbágyságba, kiknek nem kellett katonáskodni. A főemberek és lófők szívesen édesgették őket pártfogásuk alá. Ezt a visszaélést Bethlen Gábor orvosolja 1622-ben, mert — úgy mond — „nagy fogyatkozása vagyon az országnak abból, hogy a székelységnek nagy része a zászlók alól jobbágyságra kötötte magát, látva azt, hogy sokkal jobb állapotja vagyon a jobbágyságnak közöttük hadakozásnak idején.“ Bocskai fejedelem óta, úgy számították, hogy 6000 székely lett önként jobbágygyá. Bethlen azért külön íratta a Mihály vajda betörése (1599) előtt volt ősjobbágyokat s ezeket meghagyta adómentességükben, a később jobbágygyá váltakat adó alá vetette.[2]

Az erdélyi fejedelemség végéig nagyobb jelentőségű változás aztán nem történt a székelység összességének társadalmi és politikai szervezetében. A fejedelemség után Erdélynek a magyar királysághoz visszakerülése, a gubernium kora új korszakot nyit meg a székelyek történetében is.

De mielőtt erről szólanánk, vessünk egy pillantást a székelység még egy-két főbb kiváltságára, s hadkötelezettségére.

[1] Sz. O. V. 220.
[2] Sz. O. IV. 212, 215.

Dr. Szádeczky Lajos.